

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Вовчок М. Інститутка / Марко Вовчок // Оповідання. Казки. Повісті. Роман / упоряд. і приміт. О. О. Білявської; ред. тому Н. С. Крутікова. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 256-294.
10. Довженко О. Зачарована Десна / Олександр Довженко // Кіноповісті. Оповідання / упоряд. і приміт. Ю. Е. Григор'єва. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 431-473.
11. Забужко О. What makes you smile when you are tired / Оксана Забужко // 100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки: / авт. проекту С. Г. Васильєв, О. А. Коваль; упор. С. Г. Васильєв. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 98-112.
12. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я і приказки / Юрій Васильович Цимбалюк. – К.: Вища школа, 1990. – 434 с.
13. Apuleius Metamorphoses / Apuleius (Saturninus) // Metamorphoses: In 2 vol. – Cambr., Mass.; Lnd.: Harvard UP, 1989. – Vol. 2: Books 7-11. – 377 p.

Руда Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ВТОРИЧНА ДЕМИНУТИВІЗАЦІЯ: ПРИЧИНИ, ФУНКЦІИ, СЕМАНТИКА
(НА МАТЕРІАЛЕ УКРАЇНСЬКОГО І ЛАТИНСЬКОГО ЯЗЫКОВ)****Анотація**

Стаття посвячена дослідженню явлення вторичної деминутивізації в українському і латинському мові. Установлено основні причини появи вторичних деминутивів. Проаналізовані семантика і функції вторичних деминутивів. Осуществлен сопоставимый анализ причин, функций и семантики вторичной деминутивизации в українському і латинському мові. Выявлены общие и специфические признаки явления вторичной деминутивизации для каждого из языков.

Ключевые слова: деминутив, категорія деминутивності, вторична деминутивізація, оціночно-емоціональне значення, експресія.

Ruda N.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**SECONDARY DIMINUTIVIZATION: CAUSES, FUNCTIONS, SEMANTICS
(BASED ON UKRAINIAN AND LATIN LANGUAGES DATA)****Summary**

The article is devoted to the research of secondary diminutivization phenomenon in Ukrainian and Latin languages. Main causes of secondary diminutives appearance are manifested. Semantics and functions of secondary diminutives are analyzed. Comparative analysis of causes, functions and semantics of secondary diminutivization is conducted. General and peculiar for each language features of secondary diminutivization phenomenon are highlighted.

Keywords: diminutive, diminutive category, secondary diminutivization, evaluative-emotional meaning, expression.

УДК 82-343:398

**МІФОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОЛЬКЛОРНИХ ОБРАЗІВ
У ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ ОСИПА МАКОВЕЯ****Савеленко І.М.**

Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено деякі аспекти художньої трансформації міфологічно-фольклорних образів у літературній спадщині Осипа Маковея. Встановлено, що у своїй творчості автор використовує та переосмислює образи античної, східнослов'янської та української міфології. У статті проаналізовано специфіку образно-міфологічної системи усної етнічної пам'яті у авторській інтерпретації, де крізь призму міфологічних уявлень розкривається духовний світогляд народу.

Ключові слова: міф, демонологія, міфологічна розповідь, демонічна істота, фольклорний образ.

«Міфологія як стихійна поезія є необхідною умовою і початковим матеріалом будь-якого мистецтва, його арсеналом і підґрунтям»

М. Костомаров

колективної пам'яті народу. Цей процес специфічний тому, що саме авторські художньо-словесні тексти ввібрали і трансформували форми усної етнічної пам'яті – зразки традиційної народної творчості та міфології.

Постановка проблеми. Однією із важливих передумов інтенсивного розвитку уснословеснознавства у першій половині XIX ст. стало виникнення фоль-

Словесний вид мистецтва втілює етико-естетичні складові характеру нації, що дає можливість продемонструвати стійкість механізму

клористичних шкіл, які чітко окреслили комплекс першочергових для дослідження проблем, виробили дієві методологічні схеми їх аналітичного розбору, активно вводили новий фольклорний матеріал у науковий обіг. Хронологічна першість серед академічних фольклористичних шкіл належить міфологічній.

Найбільшого розвитку в Україні ідеї міфологічної школи набули у теоретичних працях Миколи Костомарова. У своїх дослідженнях учений торкнувся проблем міфологічної основи народних вірувань та обрядів. Вивчаючи давню слов'янську міфологію з її природно-релігійними культурами, науковець шукав їх відгомону в усно-поетичних творах, крізь них розкривав духовний світогляд народу.

«Слов'янська міфологія» Миколи Костомарова стала важливим етапом у дослідженні української міфології. Його погляди на народну поезію і міфологію як першооснову літератури були розвинені і поглиблені О. Потебнею в дослідженнях: «Из записок по теории словесности», «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий», «О некоторых символах в славянской народной поэзии», «Слово и миф».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденцію до поглиблення теоретичного осмислення трансформації міфологічно-фольклорних сюжетів, мотивів, образів у літературі спостерігаємо у дослідженнях початку ХХІ ст. таких вчених: С. Росовецького, М. Дах, І. Зварича, В. Буряка, Л. Скупейка, В. Давидюка та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження аспектів художньої трансформації міфологічно-фольклорних образів у літературній спадщині Осипа Маковея. Аналіз специфіки образно-міфологічної системи усної етнічної пам'яті у авторській інтерпретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературній спадщині Осипа Маковея знайшла своє відображення українська, слов'янська, антична та релігійна міфологія. Серед творчого доробку на антирелігійні теми виділяється одна з кращих ранніх поем Маковея «Молох». Сюжет її взятий з міфології давніх фінікійців, які поклонялися Молоху – богові сонця і релігії. Цей жорстокий бог був освячений церквою, мав своїх вірних слуг – жерців. Вони проповідували святість і всемогутність Молоха, спалювали на його честь людей.

У світовій літературі образ Молоха набрав символічного значення – це сліпа, всепоглинаюча сила, що вимагала все нових і нових жертв. У такому ж плані відтворив його і О. Маковей. Та – і це особливо варто підкреслити – український поет показав, як ті, що вірили у всемогутність Молоха, прозріли, як вони збунтувалися проти ненаситного бога.

У поемі виступають дві сили – мешканці Ливанону, які благають Молоха врятувати їх від страшної посухи, заразливих хвороб та чуми, та сам Молох і його слуги – «святі жреці», «страшні для народу цілого». Але бог невмолимий, він – бездушний, не чує страждань людей, чекає на нові жертви. Його залізне зображення, статуя, стоїть біля храму на троні кам'янім:

*«Як віл, мав голову і роги,
А тулуб схожий, як в людей,
Погані руки, довгі ноги
І камені замість очей.
Весь чорний був і закоптілий,
І погляд мав хмарний, несмілий» [10, с. 54].*

Молох не бачить горя, бо замість очей у нього камені, не співчуває людям, «бо груди без серця

мав, пусту»: *«До рук він дошки мав прибиту, / на ню всі жертви приймав / і в чорну груди свою відкрити / в огонь страшний на смерть кидав» [10, с. 54].* У світовій міфології вогонь – один із центральних образів. Майже в кожному фольклорному творі є про нього згадка. Вшановування вогню пов'язане з уявленнями про його божественну очисну силу. Вогонь – це засіб, що очищає і обєрігає людину та допомагає їй. При цьому він дуже часто виступає у поєднанні з водою, бо це два першоелементи світотворення. Вогонь може бути земний, небесний або підземний. І якщо в перших двох випадках він асоціюється з добробутом, то в останньому – із загрозою для людини.

Перші помічники Молоха – жреці «святі», які: *«Молоха мертвого / там посадили його на престіл / і вічно пильнували строго, / щоб хто его не скинув в діл...» [10, с. 54].* Щоб умилостивити бога, на його честь спалили кількох дівчат, а серед них красуню Аду, яку палко любив юнак Гірам. Та Молох не допоміг людям: *«Сім днів всі ждали неспокійно, / не певні завтрашнього дня, – / сім днів минуло безнадійно, / і вмерла не одна сім'я. / Палила дальше це посуха, / чума ширила смерть і страх» [10, с. 58].* Терпець віруючим урвався. Гірам звернувся до громади із закликком розбити статую бога, бо *«В ніч нам Молох не pomoже, / а все зжере, що нарід дасть» [10, с. 59].* Народ, який довго покорувався сліпій силі, вірив у всемогутність божества, відчув у собі відвагу та силу до боротьби і скинув залізного ідола, розігнав вірних слуг Молоха – жерців, став вільним, вже не лякався самого бога:

*«Хоч Молох був з заліза кутий
І мармуровий мав престіл,
Та як завзявся нарід лютий,
Звалився бог безсильно в діл.
.....
І втішно всім, що се вчинили,
і лячно, бо то бог лежав,
ось ждуть, чи всі помрут в тій хвилі,
та бог не встав і не скарав.
Залізо на землі лежало,
і бога не лякавсь ніхто...» [10, с. 59].*

Останні рядки поеми звучать як гімн людині, яка скинула з себе пута релігійного фанатизму, вирвалася із темряви ночі на білий день. Заклик до боротьби проти релігійного дурману і засилля церковників, ствердження сили людського розуму – такі думки пронизують поему «Молох». Серед ранніх творів Осипа Маковея ця поема помітно виділяється чіткістю поетичного задуму, стрункістю композиції, ритмічного малюнка.

Українська демонологія також чітко відображена у творчому доробку Осипа Маковея. У казці «Чортова скала» простежується демонічний світ нечистої сили в образі чорта Антипка: *«Антипко лютий був: надувсь суворо / і застогнав, печера загула» [10, с. 63], «... а чорт проворний, шле зневіру, страх, / жалібними думками душу мучить, ставляє мари мовчазні в кутках / і думає, як тим усім докучить / та перепон усяких накладе» [10, с. 66].* В. Жайворонок зазначає: *«Антипко – у народній уяві – чорт, якому дверима відбито п'ятки, через що він шкутильгає; уживається також як лайливе слово; у народі вважають, що антипко викльовується з курячого зноса» [5, с. 59].* Осип Маковей влучно відтворює його сутність: *«А в хіднику щось ходить, чити кроки, / мов звір іде, бо ратиці тріщать, / сопе і стогне в тій норі глибокій / і чути, миші десь малі пищать. / Минає хвиля – й видко стать погану, / якус страшну*

рогату чорну стать. / Антипко се приходить ку Степану, / бере его, злітає понад ліс, / летить кудись у сторону незнану...» [10, с. 69].

В українській традиції чорт має безліч імен: біс, диявол, дідько, люципер, сатана, осинавець, щезник, злий. «Він уважається уособленням усієї нечистої сили, хоча належить до її нижчого розряду. Створення узагальненого образу нечистої сили – чорта – сягає найдавніших часів. Протягом віків він значно трансформувався, як його функції та назви..., що характеризують окремі його властивості: чорт – це і ворог, бо нашіптє людині злі думки; лихий, адже робить лихі справи; пекельник, оскільки є господарем пекла; кущий, адже має кущого хвоста; а ще він – лукавий, нечистий і, звичайно ж, дідько» [19, с. 741-472]. О. Маковей дотримується цього: «Убить тебе – для мене то не штука, / та жаль мені, вертай долів назад; / вже в тобі загніздилася розпука, / зневіра до людей – я сьому рад, / мені таких до діла все потреба... / Множиться, недовірки, я ваш брат, / з вас будуть слуги пекла, а не неба!...» [10, с. 70-71].

Простежуються у творчості О. Маковей образи зі східнослов'янської міфології, зокрема постать Бояна – це «легендарний киево-руський поет-дружинник другої половини XI – початку XII ст., згадується у «Слові про Ігорів похід» та в одному з написів на стінах Софіївського собору в Києві. «Віщий співець», «онук Велеса» (відомого з протоукраїнської доби бога поезії та тваринництва), він оспівував міць Київської держави, бойові звияги русів» [9, с. 91]: «Боян співає пісню, / Аж радуєсь душа, / Гадок рої наводить / І будить до життя. / Як сум захмарить серце / І туча нас гнете, / Розважить пісня серце / І тугу розжене» [10, с. 137]. У «Слові...» Боян виступає віщунном, незалежним співцем, який оспівує діяння князів, а в О. Маковей він зображений у ролі сподвижника: «Збери їх у громаду / І з піснею в устах / Веди їх в бій помститись / На Русі ворогах» [10, с. 138].

Зі слов'янської міфології у поезії яскраво змальована міфічна істота у однойменній поемі «Ревун». Ревун – це душі нехрещених дітей, які не можуть знайти спокою: «Є скарби неоціненні / в душах вибраних борців, – / що ж, коли пани скажені / роблять з дурнів мудреців...» [10, с. 269].

У словнику української мови «Ревун» має три значення: «1. розм. Той, хто багато і часто реве, плаче; 2. мор. Звуковий сигнальний прилад; сирена; 3. Велика широконоса мавпа родини цебусових; живе в лісах Південної і Центральної Америки, має довгий чіпкий хвіст і дуже гучний голос» [17, с. 476]. За змістом поеми можна простежити відповідність: 1 - «Ще не знав малий і слова – / слава вже була готова, / що такого Ревунця / не було ще у вітця» [10, с. 270]; 2,3 - «Мирко жив собі щасливо, / ріс скоренько всім на диво, / і хоч нот іще не знав, / але славний голос мав» [10, с. 270], «Знав таких пісень багато, / аж з утіхи плескав тато: / «Що за голос! Що за слух! / Мирку! Ти є справді зух!»» [10, с. 273].

Осип Маковей влучно втілив в образ головного героя – Ревуна, міфічну істоту, яка не може знайти спокою. Ще одна істота у східнослов'янській міфології, яка не може знайти спокою у потойбічному світі – це мєва (мавка). Ще І. Нечуй-Левицький зазначав, що «Мавки символізують душі дітей, які народилися мертвими чи померли нехрещеними.

Вони часто постають у вигляді молодих красивих дівчат, що танцями і співом заманюють хлопців у ліс, де залоскочують їх до смерті або стинають їм голови. Щоб урятувати душу дитини, потрібно було на Троїцькі святки підкинути вгору хустину, назвати ім'я й промовити: «Хрещу тебе», і врятована душа попадала в рай. Якщо ж душа доживала до семи років і не потрапляла в рай, то немовля перетворювалося на русалку або мавку і завдавало людям шкоди» [12, с. 49]. Осип Маковей влучно відобразив цей образ у своїй поезії: «А там мєва біленька зблудила, / скоролетнії крила втомила, / занесла її буря в безвісти – / годі бідній на воду усісти... Полетіла душа моя світом / з милосердям для всіх з привітом... / Она б'ється, самотня з гадками / та шукає спочинку світами. / Чей она, моя бідна, не згине, / залетить колісь в рай, де спочине...» [10, с. 147].

У творчості Осипа Маковей літературні ремінісценції співіснують з фольклорними. Так, у переспіві з поеми Овідія «Орфей і Еврідіка» автор наділяє античних богів глибокими почуттями, притаманними людині. За поемою Овідія «Метаморфози» можна спостерігати: «Великий співець Орфей, син річкового бога Еагра і музи Калліопи, жив у далекій Фракії. Дружиною Орфея була прекрасна німфа Еврідіка» [8, с. 172]. За міфом бог Аїд повернувся з підземного царства Еврідіку за однієї умови, яку поставив перед Орфеєм: «ти підеш уперед слідом за богом Гермесом, він поведе тебе, а за тобою буде йти Еврідіка. Але під час подорожі по підземному царству ти не повинен оглядатися. Пам'ятай! Оглянешся, і зараз же покине тебе Еврідіка і повернеться назавжди в моє царство» [8, с. 174]. Попри те, що Аїд (Плутон) та інші боги підземного царства у античній міфології вважалися страшними богами, Осип Маковей у своєму творі страшно співчутливими до чужого горя: «Так він співав, молив о жінку – / Аж всі заплакала тогди, / Суп рвати перестав печінку, / А Тантал не ловив води. З збаганками станули беліди, / Заплакали і евменіди, / На камені Сізіф присів, Спмнилось колесо Іксійона, / Сам володар і Персефона – / Всі розжалились од тих слів» [10, с. 121].

Також у оповіданні «Ксантіпа» Осип Маковей демонструє образ з давньогрецької міфології. За словником «Ксантіппа – дружина грецького філософа Сократа, відома своїм поганим характером. Її ім'я стало прозивним для сварливих і поганих дружин, що не вміють оцінити гідно розум, таланти, справи свого чоловіка» [9, с. 253]. Осип Маковей поселив цей образ в українську родину, щоб створити ефект комізму: «А мав він жінку Ксантіпу, дуже люту бабу. Замість тішитися таким розумним чоловіком, славним на ціле місто і на цілий край, вона щодня з ним сварилася» [11, с. 273].

Черпаючи досвід із глибини фольклорних джерел, Осип Маковей створює свій, неповторний арсенал художніх засобів, образів, що дозволяє йому реалістично відтворити життя. Поет «має свій «голос», свої акценти, своє бачення світу, свою форму для розмови з читачем» [15, с. 38].

Висновки. Своєрідність творчої спадщини Маковей визначається не лише співвідношенням точки зору автора і героя, хронологічною організацією сюжету, а й всією образно-міфологічною системою, яка ґрунтується на засадах фольклорного та міфологічного зображення.

Список літератури:

1. Вовк М. П. Міфо-символічні джерела прозової спадщини Василя Барки: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня к. філол. н.: спец. 10.01.07 «Фольклористика» / М. П. Вовк. – Київ, 2006. – 22 с.
2. Войтович В.В. Міфи та легенди давньої України / В.В. Войтович. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 392 с.
3. Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору / В.Ф. Давидюк. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. – 324 с.
4. Давидюк В.Ф. Українська міфологічна легенда / В.Ф. Давидюк. – Львів: Світ, 1992. – 176 с.
5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. Засенко О. Осип Маковей. – К., 1968. – 218 с.
7. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М.І. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.
8. Кун М.А. Легенди і міфи стародавньої Греції / М.А. Кун. – Х.: Фоліо, 2008. – 441 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія» 1997. – 752 с.
10. Маковей О.С. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поетичні твори. Повісті / Авт. передм. Ф.П. Погребенник; Упоряд. та авт. приміт. О.В. Мишанич. – 719 с.
11. Маковей О.С. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2: Художня проза / Упоряд. та авт. приміт. О.В. Мишанич. – 537 с.
12. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / Нечуй-Левицький І. – К.: Обереги, 1922. – 88 с.
13. Підлісна Г.Н. Антична література для всіх і кожного / Г.Н. Підлісна. – К.: Техніка, 2003. – 384 с.
14. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології / С.П. Плачинда. – К.: Укр. письменник, 1993. – 63 с.
15. Приходько І. Сатирик, поет, балетрист – Осип Маковей (1867-1925) // Педагогічна думка, 2007. – № 3. – С. 33-39.
16. Росовецький С. Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект: Монографія. – К., 2001. – 231 с.
17. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 7. – 476 с.
18. Слухай Н.В. Етноконцепти і міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н.В. Слухай. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 167 с.
19. Шкода М.Н. Люба моя Україна. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети та повіря українського народу / М.Н. Шкода. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 544 с.

Савеленко І.Н.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

МИФОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОЛЬКЛОРНЫХ ОБРАЗОВ В ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ ОСИПА МАКОВЕЯ

Аннотация

Исследованы некоторые аспекты художественной трансформации мифологически-фольклорных образов в литературном наследии Осипа Маковея. Установлено, что в своем творчестве автор использует и переосмысливает образы античной, восточнославянской и украинской мифологии. В статье проанализирована специфика образно-мифологической системы устной этнической памяти в авторской интерпретации, где сквозь призму мифологических представлений раскрывается духовное мировоззрение народа.

Ключевые слова: миф, демонология, мифологический рассказ, демоническое существо, фольклорный образ.

Savelenko I.M.

Ivan Franko National University of Lviv

MYTHOLOGICAL ASPECTS OF FOLK IMAGES IN LITERARY HERITAGE OF OSIP MACOVEI

Summary

Some aspects of the artistic transformation of mythological, folk images in the literary heritage of Osip Macovei are studied. It is established that in his work the author uses and reinterprets images of Ancient, Eastern Slavic and Ukrainian mythology. The paper analyzes the specifics of figurative mythological system of oral ethnic memory in the author's interpretation, where spiritual outlook of the people is disclosed through the prism of mythological concepts.

Keywords: myth, demonology, mythological story, demonic creature, folklore image.